

РЕКРЕАЛОГІЯ ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМОК

На основі аналізу існуючих літературних джерел в статті сформульовано основні наукові засади рекреалогії. Автором виділено і охарактеризовано об'єкти вивчення та предмет дослідження.

Ключові слова: рекреація, туризм, методи дослідження, наукові основи, рекреаційний менеджмент.

Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі рекреації в процесі відновлення сил людини. Зміни як в матеріально-технічній базі організації виробництва, так і в соціальній сфері сучасного виробництва вплинули на соціально-економічну роль рекреації в процесі суспільного відновлення. Сьогодні вона впливає не тільки на відновлення робочої сили, але і на людину в цілому. П.О. Масляком сформульована закономірність перманентного зростання значення рекреації у житті суспільства. Він, зокрема, зазначає: "...рекреаційні витрати перетворилися на витрати першої необхідності... Це вимога надзвичайно динамічного, психологічно важкого часу. Постійне ускладнення умов життя приводить до того, що людство без відповідного відпочинку і лікування вже просто не може існувати" [1, стор 30].

У процесі відпочинку виникають економічні та позаекономічні відношення і явища, які становлять сутність рекреаційної діяльності, що розвинулась внаслідок подальшого поглиблення суспільного поділу праці. Поступовий перехід суспільства від моделі життєзабезпечення до моделі змістовного проведення вільного часу, характерний для постіндустріальних країн, дає підстави прогнозувати подальше зростання рекреаційної діяльності та урізноманітнення її функцій. Рекреації притаманне ускладнення внутрішньої структури внаслідок урізноманітнення запитів населення до відпочинку, що відображається на територіальній організації рекреаційної діяльності.

Про рекреалогію як самостійну галузь наукового пізнання почали говорити в 90-х роках ХХ століття. Це було значною мірою обумовлено тим, що численні проблеми рекреації вже не могли бути розв'язані в межах географії, соціології, медицини чи валеології, оскільки рекреаційна діяльність набула значення міждисциплінарного об'єкта. Рекреалогія формує свій арсенал наукових понять, визначень, розробляє методологію досліджень, принципи і методи наукового пізнання.

Виходячи із визначення поняття рекреації, **рекреалогія**, як кожна молода наука, проходить етапи свого становлення. Для України це становлення відбувається під впливом і характеризується галопуючим, часом хаотичним, розвитком **туризму** – процесу який є однією з форм рекреації [2]. Зараз її понятійний апарат активно використовується науковцями в галузі туризмознавства [3, стор. 17,18; 4, стор. 223-227; 5; 6 та багато інших], часом поняття туристичних та рекреаційних ресурсів, туристичного та рекреаційного потенціалу ототожнюються або вживаються разом. Зокрема П.О. Масляк [1, стор. 16] використовує тлумачення рекреації у поєднанні із туризмом: "...процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини та її життєвого потенціалу шляхом певних заходів на основі відповідних установ у вільний час".

Як зазначають І.В. Смаль та В.В. Смаль у західному науковому світі дослідження рекреації розвивалося незалежно від досліджень туризму, воно фокусувалося на державному рівні [7]. Розмитість у визначеннях між такими важливими категоріями вимагає вироблення більш стійкого бачення існуючих суспільних процесів та обґрунтування наукових основ цих напрямків дослідження.

За В.С. Преображенським рекреалогія – це галузь знань про причини та способи здійснення рекреаційної діяльності як невід'ємної складової життя кожної людини та суспільства, соціально-культурні, економічні, антропо-екологічні механізми організації цієї діяльності та її наслідки. Розрізняють три форми використання рекреаційного часу – туризм, лікування, відпочинок. Дане тлумачення згодом доповнюється О.О. Бейдиком [2], виходячи з якого можна чітко окреслити **об'єкти** вивчення рекреалогії: з одного боку виступає людина (демосферний блок рекреалогії або її соціальна складова) з емоційно-психологічним та фізичними станом та рекреаційні ресурси (географічна складова).

Дemosферний блок рекреалогії найбільше послуговується надбаннями соціології та медицини, тобто тих наук, які об'єктом свого дослідження визначають людину або суспільство в цілому. На нашу думку цей блок повинен вирішувати наступні **завдання**:

- дослідження факторів, які впливають на процес втомлюваності людини;

- дослідження структури вільного часу людини, як необхідної умови розвитку рекреаційного процесу;
- вивчення психоемоційних, фізичних аспектів втомлюваності людей, способів їх вираження;
- вивчення особливостей і механізмів впливу лікувальних факторів на організм людини;
- вивчення способів використання рекреаційних ресурсів для оздоровлення, лікування та відпочинку людей, розробка показань чи протипоказань для санаторно-курортного лікування;
- розробка рекомендації щодо створення елементарного індивідуального рекреаційного простору.

Рекреаційні ресурси є ширшим об'єктом вивчення рекреалогії, існування яких є другою необхідною умовою здійснення рекреаційної діяльності. При цьому до *завдань* рекреалогії можна винести:

- накопичення матеріалу про рекреаційні ресурси, постійне поповнення інформації щодо них, виходячи із ступеня розвитку суспільства (особливо історико-культурної спадщини);
- створення кадастру рекреаційних ресурсів району, області, регіону, а в подальшому і держави, де повинна міститися їх економічна оцінка;
- розробка класифікації рекреаційних ресурсів виходячи з поділу їх на природного та антропогенного походження, дослідження їх окремих типів;
- дослідження особливостей рекреаційних ресурсів з метою організації різних видів рекреаційної діяльності (лікувальної, спортивної тощо);
- розробка норм рекреаційних навантажень
- вивчення лікувальних властивостей природних факторів відпочинку.

Предметом дослідження рекреалогії виступають 1) якісні і кількісні параметри рекреаційних ресурсів, їх економічна вартість; 2) соціальні та економічні показники ефективності здійснюваних рекреаційних заходів; 3) процеси формування та розвитку рекреаційних територій; 4) організаційно-економічні механізми регулювання рекреаційних навантажень на природні комплекси.

Науковими основами рекреалогії є географічні, економічні, соціальні, інформаційно-технологічні, медичні та екологічні. Вони визначають методи цієї галузі знань (рис 1.).

Рекреаційне природокористування розвивається не тільки в часі але і в просторі. Просторово-географічні і природно-ресурсні чинники в рекреалогії завжди були і залишаються одними з провідних, що пов'язано із самою сутністю оздоровлення, лікування і відпочинку.

На основі пізнання закономірностей розвитку територіальних рекреаційних систем розробляються принципи раціонального їх використання, вдосконалення ТРС в інтересах суспільства, складаються прогнози розвитку ситуації територіальної організації рекреації тощо. Отже, географічними основами виступають ті напрямки географічної науки, з яких ведеться типологічне вивчення рекреаційних ресурсів, їх територіальна організація. Рекреалогію тісно можна пов'язати з усім комплексом географічних наук: фізичною географією, медичною географією, метеорологією і кліматологією, геоморфологією, картографією, океанографією, гідрологією та іншими.

Економічні основи передбачають вивчення і аналіз економічних відносин, що розвиваються в процесі виробництва і споживання рекреаційних продуктів і послуг, призначених для задоволення потреб і бажань рекреантів. Деякі дослідники вважають, що за грошовими витратами в постіндустріальному суспільстві оздоровлення і туризм вже давно перевищили витрати на їжу (на 20-30%) і в 2,5-3 рази витрати на купівлю одягу і взуття [1, стор. 9]. Таким чином, рекреаційні витрати перетворюються на витрати першої необхідності. Тому розвиток рекреації і важливе місце, яке вона посідає в економіці держави, вимагають серйозного наукового дослідження. Особливої ваги набувають методи визначення економічної вартості рекреаційних ресурсів, які можуть виступати основою розвитку економіки окремої держави, в тому числі України.

Соціальні основи дозволяють дослідити категорію вільного часу з огляду на його суспільну корисність (всебічний розвиток особистості, психофізіологічне відновлення). Звідси виходить суспільно корисна функція рекреалогії (громадська і виховна робота, винахідництво, мистецтво, самоосвіта, споживання духовних цінностей). Дослідження структури вільного часу людини і характер його використання мають свої регіональні відмінності і залежать від рівня доходів, сфери діяльності, національного менталітету, релігійних та інших мотивів. Соціальна роль рекреації полягає у тому що вона допомагає відновлювати сили та працездатність людини, відповідно – психофізіологічні ресурси суспільства. Рекреалогія передбачає раціональне використання вільного часу, збагачує соціально-економічну інфраструктуру. Головна соціальна функція рекреалогії – відновлюючи, яка дозволяє відновлювати сили та внутрішні ресурси людини, втрачені як у ході трудової діяльності, так і при виконанні повсякденних побутових обов'язків.

Інформаційно-технологічні основи на даному етапі розвитку суспільства є універсальною і основоположною методологічною базою практично всіх наукових напрямків, особливо в період стрімкого розширення сфери виробництва, кардинального удосконалення технологічних послуг, розвитку транспорту, зв'язку. Цей комплекс питань повинен виконувати процедури збирання, збереження, переробки і надання значного обсягу інформації, автоматизованого формування баз даних, необхідних для управління. Сучасні системи автоматизованих інформаційних технологій призначені як для кінцевих споживачів рекреаційних послуг, так і для підприємств що надають їх.

Медичні основи дозволяють виявити на базі широкого арсеналу методів реакції організму на різні фактори навколишнього середовища, яке спричиняє втомлюваність або, навпаки, відновлення діяльності окремих систем чи організму в цілому. Медичні основи можна тісно пов'язати з економічними основами рекреалогії, оскільки існують поняття індивідуального та суспільного здоров'я. Останнє передбачає не тільки витрати на лікарняні листки але і на зменшення браку випущеної продукції внаслідок психологічного перевантаження людей, виключення можливостей виникнення аварійних і надзвичайних ситуацій тощо.

Екологічні основи відіграють особливу роль в рекреалогії, оскільки екологія стала теоретичною базою поведінки людини в природі. Дотримання певних закономірностей поведінки повинно привести до досягнення головної задачі – збереження екологічної рівноваги природного середовища при його рекреаційному використанні, врегулюванні відносин у системі "суспільство-природа". Саме орієнтацією на екологічну складову можна пояснити підвищену увагу в останні роки до відвідування місць з незмінним або мало зміненим природним середовищем. Численні опитування свідчать, що серед провідних мотивів відпочинку на природі на перший план все більше виступає прагнення людей до спілкування з природою. Особливої актуальності ці фактори набувають на фоні зростаючої урбанізації. У процесі рекреаційної діяльності неминуче відбуваються зміни у навколишньому природному середовищі. Проблема його охорони та поліпшення до недавнього часу приділялась недостатня увага. Вплив рекреації на природу може бути безпосереднім та опосередкованим, позитивним та негативним. Зокрема позитивний вплив проявляється через охорону та реставрацію історичних пам'яток, створення національних парків і заповідників, захист берегів та рифів, збереження лісів. На жаль негативний вплив часто переважає позитивний. Це стосується погіршення якості води, стану повітря, рівня шуму, знищення місцевої дикої флори і фауни, руйнування історичних пам'яток. Тому політика із захисту навколишнього природного середовища повинна бути націлена на розробку довготривалої програми для забезпечення сталої рекреаційної діяльності.

Окремо слід зауважити про існування управлінської ланки рекреалогії, яка повинна координувати розвиток всіх підсистем, розглянутих вище, причому ієрархія *рекреаційного менеджменту* є широким поняттям. Вона включає функції управління на місцевому (урбанізаційні райони, вузли тощо), районному, обласному, державному та міжнародному рівнях. Створення

економічно ефективного, якісного і привабливого рекреаційного продукту визначає одне із пріоритетних завдань рекреаційного менеджменту. Воно охоплює всю сукупність суспільно-економічних відносин і формує їх особливий вид – систему управління рекреаційним природокористуванням. Менеджмент має велике значення для ефективності економічних і соціальних процесів в рекреаційній індустрії.

На основі наведеного вище можемо коротко сформулювати такі **висновки**:

- з опрацьованих літературних джерел стає очевидним виокремлення нового наукового напрямку – рекреалогії, що є об'єктивним наслідком соціально-економічних процесів сучасності, причому цей стрімкий розвиток багато в чому завдячує розвитку туризму в Україні;
- вона виступає міждисциплінарною наукою і навчальною дисципліною, але у вузькому розумінні об'єктами її досліджень є людина (суспільство в цілому) і природне середовище;
- науковими основами рекреалогії є ті напрямки досліджень, з яких вона запозичує понятійний апарат, методологію досліджень, а саме: географічні, економічні, соціальні, інформаційно-технологічні, медичні та екологічні;
- новим науковим напрямком рекреалогії виступає рекреаційний менеджмент, під яким розуміємо складну ієрархічну систему відносин між людиною чи суспільством в цілому і рекреаційним природокористуванням.

Література:

1. *Масляк П.О.* Рекреаційна географія: навч. посібн. / *П.О.Масляк.* – К.: Знання, 2008. – 343с.
2. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму): Упорядн. *О.О.Бейдик.* – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1993. – 56с.
3. *Любіцева О.О.* Туризмознавство: вступ до фаху: підручник / *О.О.Любіцева, В.К.Бабарицька.* – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 335с.
4. *Чорненька Н.В.* Організація туристичної індустрії: Навчальний посібник. 3-тє вид., доповнене і перероб. – К.: Атака, 2008. – 392с.
5. *Александрова А.Ю.* Туризм и культурное наследие. Межвузовский сборник научных трудов. С. 10-18.
6. *Гулевська Н.М.* Передумови формування стійкого туризму. // Вісник СумДУ. Серія “Економіка”. – 2007. - №2. – С.130-134.
7. *Смаль І.В., Смаль В.В.* Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля // Тези Міжнародної науково-практичної конференції Київського національного університету культури і мистецтв, 4-6 червня 2004р.

Резюме:

Фоменко Н. РЕКРЕАЛОГИЯ КАК НАУЧНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ.

На основе анализа существующих литературных источников в статье сформулированы основные научные принципы рекреалогии. Автором выделены и охарактеризованы объекты изучения и предмет исследования.

Ключевые слова: рекреация, туризм, методы исследования, научные основы, рекреационный менеджмент.

Summary:

Fomenko N. REKREOLOGY AS SCIENTIFIC DIRECTION.

The main ascent in the article is about the science ground of recreation studies. There is a review of literature and formulated main objectives and subjects of it.

Keywords: recreation, tourism, methodology, the science ground and the recreation management.

Надійшла 02.11.2009р.